

Başkent Yapılarında Mekânsal Analiz

Toygun Atasoy¹, Parla Güneş², Yeşim Tanrıvermiş³

Özet

Kentteki mekân bütüncül yaklaşımla her bir mekân organizasyonu ile birlikte ele alınmaktadır. Çalışmada Ankara örneği, Türkiye'nin başkenti olması ve kimlik kazanması ile mekân organizasyon öğelerinin özgün olması itibarıyla ele alınmıştır. Başkent Ankara 1923-1960 yıllarına kadar Ulus-Kızılay aksı ve çevresi başkent fonksiyonları ile etki alanı içerisinde iken 1957 tarihi ile tespit edilen başkent fonksiyonları tek odak içerisinde yer almamakta ve Ankara için yayılım göstermektedir. Ankara 1990 Nazım İmar Planı doğrultusunda kuzey-güney aksı dışında yeni bir aks öngörüsü ile batı aksı üzerinde de yoğunlaşmıştır. Bu aks değişimi kentteki başkent fonksiyonlarının doğrultusunda olmuştur. Her bir başkent yapısının ulaşım güzergâhları ile mekân izleri tespit edilerek "odak noktası" kavramı istatistiksel analizler ve mekân okumaları ile mümkün kılınarak sınırlandırılmıştır. Kentteki simgeler ile algıda önemli bir yer edinilmekte ve bireyler için uyarıcı niteliğinde gözlenerek kent kültürü ile ilişki içerisinde olmaktadır. Çalışmanın evrenini mekân kullanıcıları oluşturması ile ilk başkent yapılarının yer aldığı (Bayındırlık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Yargıtay ve Meclis Binaları) ve -hükümet kartiyesi- ve Ulus Kızılay aksı seçilmiş olup; uygulanan anketler ile analizler elde edilmiştir. Söz konusu anket sonucunda bireylerin mekândaki odak noktası ve merkez tanımı, başkent kavramının mekândaki izlerinin tanımı, yapı bazlı özgün başkent yapısı tespiti, Ankara merkez değişimi (bölgelerin belirlenmesi), yer seçiminde etkili olan sebepler, yer seçiminde başkent yapılarına yakın/uzak olma talepleri, istihdam alanlarının başkent yapıları ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Saha çalışması ile başkent yapıları mekânda yer seçimleri ile bireylerin mekân kimliklerini tanımlama gücünün yüksek bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Bireylerin geçmişten bugüne mekânı kullanımı, kazanımı ve aktarımı ele alınan çalışmada kimlik kazandıran her bir yapının yer değişimi irdelenerek bireyler üzerindeki etkisi de sorgulanmıştır. Bireysel uygulanan anket; mekanın kullanıcılarına uygulanmış olup; alanda seçili binalarda çalışanların dönemlerin ilerlemesine yönelik analizi gözlenmiştir. Çalışma ile özgün ve tekil yapıların yer seçiminin kentteki yönelimini etkilediği ve ekonomik öngörüler ile mekânlarda çekim noktası oluşturduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekân algısı; Mekânsal istatistik, Mekan kimliği

1. Giriş

İnsanoğlu mekânı anlama ve kavrama çalışmalarına her zaman devam etmiştir. 1960 yılı planlama çalışmaları başlamış olup çevre ve mekan algısı bu dönemde çözümlendiği bilinmektedir. Araştırmalar kapsamında kent bilimlerine yönelik farklı alanların çalışmaları bulunmakta olup her biri mutlaka bireyleri kapsamakta ve çok boyutluluk kavram çerçevesi açısından karmaşıklık oluşturmaktadır. Kentlerin işlev kazanması imar sürecini tüm yönleriyle etkilemekte olup; karar organı olan siyasi merkez in etrafında yönetilmektedir. Çalışma kavram çerçevesine bireylerin sorgusu ile kişilere bağlı zamanla gelişen dönüşümleri ele almıştır. Kentlerin oluşumuna dair çeşitli görüşler yer almakta olup ve bu görüşlerden siyasi örgütlenmelerin, devletin oluşumunun hangi koşullarda geliştiğinin üzerine olduğu dikkati çekmektedir. Claessen ve Stalnik (1993)'de Wittfogel (1957) tarafından öne sürülen savı vurgulayarak kentlerin bulunduğu bölgelerdeki; kuruluşunun amacı olarak su kenarlarını seçen kabilelere dair belli bir miktarın üzerinde olan büyüklükteki suyun

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, atasoy@ankara.edu.tr,

² Arş. Gör. Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, parlagunes@ankara.edu.tr

³ Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, aliefendioglu@ankara.edu.tr

yönetimindeki gereksinim, uygulaması ve kullanımı belli bir örgütlenme ile olacağından zorunlu yönetimi kılmaştır.

Çalışma kapsamında özel alan ve kamusal alanın mekanda farklılıkları gözlenmek istenmiştir. Kentleşme sürecinde gözlemlenen imar sürecinin yanı sıra siyasal, ekonomik ve sosyal olgularda mevcut olmakta ve mekânın oluşumunda tekil düşünmek olanaksızdır. Kentin başkentlik olgusunun oluşmasında siyasal kararlar etkili olduğundan tüm kent işlevleri ve kent yapıları bu kurgu üzerine şekillenmiştir (Tankut 1990). Habermas'ın (2003) kamusal alan üzerine çalışması disiplinler arası bir çalışma olup kamu kavramı tarih içinde, sosyolojik olarak değerlendirilmiştir. Siyaset bilimi açısından demokrasi kuramına açılım sağlayan çalışma, edebiyatçıların, kültür eleştirmenlerinin de kendi ilgi alanları açısından dikkatini çekmiştir. Modernizm ve postmodernizm başlıklarında çalışmanın açtığı alan felsefede, etik, hukuk alanlarında tartışma konusu olmuştur. Habermas'ın (2003) sunduğu bu çalışma çapının genişliği, disiplinler arası konumu nedeniyle büyük ilgi görmüştür. Habermas (2003), Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü adlı çalışmada ilk olarak tarihsel süreç içinde kapitalizmin ve demokrasinin gelişimiyle kamusal alanın kendiliğinden ortaya ve bir ihtiyaç olarak çıktığı gözlenmektedir. Süreç içinde de temsili kamu, edebi kamuya, edebi kamu ise siyasal kamuya ve klasik kamusal alana dönüşmüştür. En son olarak kamusalla özeline birbirine karışması, kamusal alanın çöküşü olarak görülmektedir. Burada Habermas (2003), kamusal alanın "doğası ve varlığının" koşullarını anlamaya yöneldiği dikkati çekmektedir. Bu çalışma Benhabib (2012)'e göre burjuva kamusal alanının gelişmesinden çok onun çöküşünün eleştirel değerlendirilmesine yöneliktir. Arendt (2000)'in kamu/özel ayrımı ve bunları insan etkinlikleri ile bütünleştirmesinden üç varsayıma ulaşılmaktadır: Birincisine göre insan ölümsüz olmayı ister. İkincisi ise bunun gerçekleşmesi için insan eylem içinde bulunmalıdır. Üçüncü varsayım ise yapılan eylem bir seyirci önünde yapılmalıdır ve bu seyirci bu eylemi izleyip onun ölümsüz kılacak aktarımın konusu haline getirebilirler. Bahsedilen varsayımla ulaşılan sonuç insanı yüceleştiren eylem yapmanın ancak politika yapmakla mümkün olabileceğidir. Arendt'in (2000) kamusal alan modeli Antik Yunan'da olduğu gibi salt politik bir dünyada mümkün bir model olarak görülmekle birlikte modernleşme ile birlikte toplumsalın yükselişi politik alanla, kahramanlıkla sınırlanamayacak bir kamu alanı genişlemesi yaşandığı dikkati çekmektedir.

Kentsel gelişim süreci tek bir olguya bağlı kalmamakla birlikte ele alınan çalışmada sosyal gelişim yönü ağırlıklı çalışılmış; mekanda sosyal algının kişilerin kültürel birikimleri ile ele alınmıştır. Mekan sosyal ilişkilerin sahnesi olarak kabul edilmekte ve bu kabul ile kişilerdeki sosyal ilişkiler mekana birebir yansımaktadır. Kentte planlama döngüsü ile toplumsal değişkenlikler de mekan ağlarının oluşumunda yer etmektedir. Toplumdaki öncelikler yer seçimlerini birebir etkileyerek; merkez algısını tamamlayabilmektedir. Kentteki ayak izleri kişilerin ilişki ağlarından oluşarak mekandaki yaşam izlerinin devamlılığını sağlamaktadır. Mekanlara dair plan yapabilmek; siyasal, sosyal ve ekonomik kararlar verebilmek için mekan-insan ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Mekan değişken bir olgu ve kentteki tüm değişkenlerin okunabildiği bir düzlemde yer almaktadır. Mekanın en önemli ögesi olan kişiler mekan kurgusunun da başrolündedir. Yer seçiminde en önemli kriterler ulaşım, hizmete erişebilirlik ve temel ihtiyaçların varlığı olarak sıralanmaktadır. Buna bağlı olarak mekandaki okumaların aynı doğrultuda yapılması gerekmektedir. Kişilerin yer değişimine bağlı kriterler, oluşan yoğunluklar, ekonomik kurgu, mekan organizasyonu ve gayrimenkul değişkenlikleri ancak mekan okumaları ile mümkün kılınabilmektedir.

2. Ankara'da Özel Alanların Kavramsal Analizi

Meydan, merkez kavramları latince'den gelen "platea" ve Fransızca dan gelen "place" kelimelerinden doğmuş olup kamusal alanlar için kullanımı açık alan şeklinde tanımlanmıştır. Kamusal yönü olması sebepleri ile kentteki mekana dair bir yön verebilmekte ve yapılaşmaya açık alanların mevcut olduğunu da açıklamaktadır. Mekanlar yaşayabilen alanlar olabilmekte ve mekanları çözümlmek için geçmiş kurgusunu, önemli dönüm noktalarını ve kültürel değişimi

irdemek gerekmektedir. Mekanın okunabilirliği ancak kentin gelişiminde belirlenen odak noktalarını analiz ederek mümkün olabilmektedir (Smith, 2005). Harvey (1989) kentteki mekanın geçmişten bugüne çakışmaların oluşması ile bir araya geldiğini ve kişilerin günlük yaşam döngülerinde yer seçimlerinin mekan sürdürülebilirliği mümkün olduğu ile vurgulamıştır. Mekanda kimlik algısı ise başkentlik sürecine dahil olması ile gelişerek sosyal ve kültürel biçimlemeler ile anlam kazanmıştır (Giddens, 1998). Her iki kavramda da kamusal alanlara bakış açısı geliştirmekte olup kentin kimliğinin oluşumu mekan okuması için büyük önem taşımakta ve kentteki odak noktaları belirlenebilmektedir (Lynch, 2010).

Ankara'da başkent olgusunun mekandaki yansıması Clemens Holzmeister 1927-1938 yılları arasında gerçekleştirmiş ve "Devlet Mahallesi" kurgusunun mimarı olarak kabul edilmiştir. Hükümet kartiyesi alanı henüz yapılaşmamış olduğu süreçte Genelkurmay Başkanlığı (1928-1930) ve Milli Savunma Bakanlığı (1927-1930) yapıları inşa edilmiştir. Güven anıtının bulunduğu merkezden Atatürk Bulvarı ve Milli Müdafaa Caddesi arasında yer alan alana "Hükümet Kartiyesi" alanı tanımlaması yapılmış; belirlenen alanda tek bir aks üzerinde hükümete ait, özgün ve tekil yapılar planlanmıştır. Mekanın kurgusu başkent algısını sadece yapılarla değil mekanın oluşumu ve alan kullanımları ile de sağlanmaya çalışılmıştır. Hükümet Kartiyesi alanında Holzmeister tarafından belirli kısıtlı alanda binaların tasarımı düşünülerek; İçişleri Bakanlığı (1932-1934), Bayındırlık Bakanlığı (1933-1934), Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı (1934-1935), Bakanlıkları ile Yargıtay (1934) binasının yerleşimi düşünülmüştür (Varol vd., 2019).

Çalışma başkentlerin planlanma ve kurulması süreçleri temelinde ilerlemiş ve Ankara'nın başkent olduğu 1920'li yıllardan itibaren ele alınmıştır. Başkentler kurulma süreçleri itibariyle bağımsızlığı ifade etmekte olup kentin kurulması mekana yansıması da birliktelik sağlamaktadır (Vale, 1992). Kurulan başkent ise ülke genelinde örnek teşkil etmesi gerekmekte olup eski düzenin değişmesi yerine yeni bir kent kurulması fikri baskın olmuştur (Şenyapılı, 2004). Çalışma Ankara'da siyasi dönüm noktalarını kabul edilecek şekilde 1923-1950, 1950-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası dönemlerde çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

3. Ankara Başkentleşme Süreci

Ankara'nın başkent olduğu dönem 1920 yılında başlangıç sayılarak kentin gelişimi ve demografik yapısı göz önünde bulundurulmuş ve planlama tarihi açısından 1950-1960 yılları planlı döneme geçiş esas alınarak küçük bir Anadolu kenti olan Ankara'nın gelişiminin temellerini de bu tarihler ele alınarak kabul edilmiştir. Ankara ekonomik anlamda güçlü ağlardan oluşan bir Anadolu kenti ve merkez odaklı konumundan dolayı başkent seçilmiş olup başlangıç döneminde gelişmiş bir kent olarak kabul görmüştür. Başkent statüsü doğrultusunda yapılan stratejik adımlar neticesinde 1950-1960 yıllarına kadar gelişimini sürdürmüş ve tüm ülke için ekonomik, siyasi ve kültürel odak merkez haline gelmiştir. Ankara'nın başkentlik süreci tamamlandıktan sonrasında 1930-1950 yılları ilk başkente özgü yapılar yapılmış ve planlamaya dahil olmuştur. Planlama kararları doğrultusunda gelişen kent ülkenin genelini etkilemekte ve gelişimini genel stratejik kararlar neticesinde ilerletmektedir (Şenyapılı, 2004). Ankara'nın planlama temeli 1960 yıllarında bir belirginlik kazanmış ve başkentlik sürecinde yapılan tüm yapıların çevresi gelişmiştir. Siyasi ve kültürel bellek ilerledikçe yapılar değişkenlik göstermiş ancak özgün başkent yapıları tekil ve tüm ülkede özel birer yapı niteliğinde kalmaya devam etmiştir. 2000'li yıllar ise tarihin izlerini taşıyan yapılar olarak ele alınmamakta ve özgün başkent yapıları inşa edilip modern mimarinin izlerini taşıyacak nitelikte planlanmıştır. Başkent planlama süreci tarihsel bir süreçtir ve özgün başkent yapıları kent planlama temelinde gelişip değişkenlik göstermektedir. Bu özgün başkent yapılarını seçerken tüm ülke için özgün, tek ve siyasi, kültürel, ekonomik merkezilik temel alınarak seçilmiştir. Her bir yapı başlı başına bir sembol olup kente kazanımı plan kararları ile şekillenmiş ve Ankara içerisindeki odak noktaları öne çıkarmıştır.

Jansen planı doğrultusunda hükümet kartiyesi alanına yönelik bürokratların ve ailelerinin konut ihtiyacını karşılamak amacıyla güney noktasının bu amaca yönelik planlaması yapılmıştır. 3000 nüfusa yönelik olarak Paul Bonatz tarafından konut alanı tasarlanmış ve bu uygulamanın Hükümet Kartiyesi alanının genişlemesi olarak kabul görerek; alanın sürekliliği vurgulanmıştır. Mekanlarda yasal olmayan yapıların gelişmemesi için standartlar belirlenmeye çalışılmıştır. Jansen planının doğru uygulanabilmesi için imar faaliyetlerinin yönetiminin standartlaşması gerekliliği vurgulanarak arazi spekülasyonu kısıtlanması gerekliliği öne çıkmıştır (Dinçer, 1980). Ankara nüfusu bu süreçte 1940 yılları içerisinde 157bin kişi olarak tespit edilmiş olup; 1945 yılında ise kişi sayısı 226bin dolaylarına çıkmıştır. Öngörülen nüfusun üzerinde olan kent için konut ihtiyacı karşılanamamıştır ve plansız yapılaşan alanlar artmıştır (Varol vd., 2019).

1950 yılları içerisinde tüm ülke genelinde kırdan kente yönelim başlamıştır ve konut ihtiyacının oluşması bireylerin yapılaşma kısıtları olmayan alanlara yönelmelerinin önünü açmıştır. 1950 yılı içerisinde ülke genelinde kayıt dışı alanlar oluşmaya başlamıştır (Varol vd., 2019). 1950-1980 yılları içerisinde ise Ankara Kızılay içerisinde planlanmayan alanların yapılaşması gelişirken Kızılay'ın plan kararları dışında merkez alanı olarak gelişmeye yön verdiği tespit edilmiştir. 1950 yılları başında alt merkez olarak görülen Kızılay; Ulus'un ek ticari merkez odağı olarak değerlendirilmişken; sürekliliği sağlanan alanlardan Kızılay'ın tek merkez oluşumu gözlenerek; merkezi iş alanlarının bu çerçevede yapılaştığı görülmüştür (Yavuz, 1980). Aks üzerindeki gelişim sürekliliği ise 288bin nüfusu tespit edilen Ankara'da Ulus-Ankara çerçevesinde yönetim yapıları ile ulaşım aksları kurgusu tamamlanmıştır (Dinçer, 1980). Ankara 1951 yılı içerisinde Kızılay'ın merkezi iş alanı kabulü ile gelişerek yapılaşma koşullarının ticaret aksı doğrultusunda ilerlemesi için uygulamaya koyulmuştur. Yıl içerisinde planlama kararları tek merkezliliğin sürecelebildiği dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiş olup hükümet yapıları ile gelişen merkez odak noktası haline gelmiştir (Şenyapılı, 2004).

Kentte yapılan planlama çalışmaları doğrultusunda 1984 yılı içerisinde Büyükşehir Belediyesi Yasası çıkarılmış ve planlamanın merkez elinden ilerlemesi, yatırımların doğru şekilde yapılması ve uygulanması için yasal süreçlerle güçlendirilmiştir. Aynı dönemde İstanbul ve İzmir'de de Büyükşehir Belediyeleri kurularak planlama çalışmaları tasarlanmıştır. 1983 yılında ise 2805 sayılı yasa ve 1984 yılı içerisinde 2981 sayılı yasa ıslah imar planlarının yapılabilmesini sağlayarak plansız yapılaşmış alanların önüne geçmek için başlangıç olmuştur. Gecekondu alanları oluşumu kentteki başkentlik öngörüsü ile tasarlanmamış alanların önüne geçerek 1993 yıllarında kentteki bu alanların % 93,4 oranında yasallaşması sağlanmıştır (Tekeli, 2003).

1960 yılları sonuna doğru mevcut planların yetersiz kalması ve nüfusun öngörü dışına çıkmasının önüne geçmek için 1969 yılı içerisinde İmar ve İskan Bakanlığı içerisinde Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu yapılaşmıştır. 1970-1975 yılları kapsamında "1990 Ankara Nazım Planı" hazırlanmıştır ve 1982 yılında onaylanmıştır. 1980 yılı içerisinde 1877bin nüfusuna sahip olan Ankara, plan kapsamında yeni aksların gelişimine sebep olmuş ve kentin çekim noktasının yöneliminin değiştiği sürecin başlangıcı olarak kabul görmüştür (Varol vd., 2019).

Başkent yapılarının birincil ikincil başkent yapısı olarak ayırımına gidilmesi gerekmekte ve yapıların bu kategoride değerlendirilerek planlamadaki konumu vurgulanmalıdır. Lörcher planı (1925-1932) ile başkent yapılarının kurgusu yapılmış olmasına rağmen Jansen Planı (1932—1957) sürecinde birincil başkent yapıları yoğunluk kazanmıştır ve mekandaki değişimleri gözlenmiştir. Başkent olan Ankara merkez algısını Ulus-Kızılay aksında 1960'ların başlarına kadar mekânsal organizasyon gerçekleştirmiştir. Asli başkent yapılarının kurgusu ve Türkiye'de planlama mekan örgüsü 1960 yılları itibarıyla önem kazanmıştır.

Her bir mekanda kimlik kurgusu, bireyler tarafından o alana kazandırdığı, anlam yüklediği ve geleceğe yönelik planları ile ilerlemektedir. Mekanda zamanla deneyimler kişileri algı kurgusunda etkilemekte ve kent kimliği ise var olunan çevrenin doğru yönetilerek algılanması ile mümkün olmaktadır. Kentlerdeki mekan organizasyonu kent kimliğini çözümlenmede yardımcı olmakta ve

organizasyon parçacıl değil bütüncül olarak gözlemlenmelidir. Kişilerin mekandaki konumu mekan kimliği oluşumunda da etkin rol oynamaktadır. Süreçlerin gelişim döngüsünden bugüne bütüncül bakılarak yorumlanması ile çözümlenecektir. (Güvenç, 1996). Aldo Rossi (2006), kentlerin gelişimleri boyunca kent mekanı ve kent bellek algısının birikimli şekilde ilerlediğini; bir bütünden oluşan her kent etkileşimini kurgunun içerisine dahil etmek gerekmekte olduğunu ifade etmiştir (Bayraktar, 1992). Kentlerin gelişim döngüsünde “kentsel bellek” kavramı ile literatür algısı gelişim ve değişimden ibaret olup mekandaki tarihsel birikim ile kişilerin yer seçimini etkilemektedir. Kentsel bellek kavramı toplumsal bellek kavramında ayrı düşünülmemeli ve her iki olgunun birlikte ilerlediği şekillendiği gözlenmektedir. Toplumsal bellek sosyal, kültürel ve siyasi birikimler sonucu oluşmaktadır. Her iki olgu birlikte gelişip şekillenmekte, etkileşim tarih boyunca süregelen mekan organizasyonunu da sonuçlandırmaktadır.

Kişiler mevcut durumdaki tercihlerini kentteki mekan kurgusu ve kararları ile değiştirebilmektedir. Toplumsal değerlerin korunması kişilerde yer değişim ihtiyacı oluşturmayacağı gibi mekanda da bir anlam oluşturmaktadır etmiştir (Bayraktar, 1992). Her bir mekan tasviri mekan vasıtasıyla farklı türde mekan şekillenmesini oluşturmuştur. Çeşitlenmeler ise mekan karakterini beraberinde getirmekte ve mekanın kazanımları ele alınabilmekte, incelenebilmektedir. Kişilerin buldukları mekana dair yaptıkları faaliyetler, yaşanan tecrübeler, katılımcı yaklaşım ve sosyal etkinlikler bir arada düşünülmelidir.

Toplum hem kent belleğini hem de kent kimliğini oluşturmada ve kentler mekan üzerindeki olgular itibarıyla farklı disiplinlerce araştırma konusu olmuştur (Tekeli, 2003). Mekanda bellek tek başına kavram araştırmalarında yer almış ve bellek kavramı ise birden çok farklı alt disiplince ele alınmıştır. Şehirleşme ile ele alınan gelişmeler zamanla mekan kimliğinde yer edinmiştir. Tarihin mekan üzerindeki izleri birebir mekan bellek kavramını oluştururken; kentin kimlik kazanmasına da yardımcı olmaktadır. Kültürel birikimler, siyasi kararlar ve ekonomik süreç kente etki eden olguların başında gelmekte olup bu olguların mekandaki etki derecesi de değişkenlik göstermektedir. Bir mekan üzerinde aidiyet oluşmuş ise mekanın kimliği de bireylerle örtüşmüş anlamına gelmektedir. Bireyler mekanda aidiyet algısını oluşturduğunda yer seçiminde en önemli etkenlerden biri olarak kabul görmektedir. Kişiler öngöründe bulunamadığı ve algılayamadığı mekanlarda yerleşim kararı verememektedir (Assmann, 2001).

3.1 Başkent Mekanlarına Yönelik Saha Çalışması

Çalışmanın evrenini mekân kullanıcıları oluşturması ile ilk başkent yapılarının yer aldığı (Bayındırlık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Yargıtay ve Meclis Binaları) -hükümet kartiyesi- ve Ulus Kızılay aksı seçilmiş olup; uygulanan anketler ile ortak kümeleme yöntemi doğrultusunda analizler elde edilmiştir. Seçilen başkent yapılarında yapılan 82 geçerli anket (kurum çalışanlarına uygulanmıştır) neticesinde elde edilenler ise; bireylere yöneltilen mekandaki odak noktası ve merkez kavramının karşılığı % 87,2 oranı ile Kızılay-Ulus aksı görülürken; mekan izlerini % 66,8 oranında ise anıt yapılar olarak ileri sürmüşlerdir. Her bir başkent döneminde yapılan kalıcı yapıların mekan tarifinde önem kazandığı ise % 78,2 oranında belirtilmiştir.

Yapılan anket çalışması neticesinde ele alınan yapıların seçiminde aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır;

1. Plan değişiklikleri ile yer değiştirmesi
2. Başkent ilanı sonrası özgün yapı olarak ele alınması
3. Planlama sürecine 1930'lardan bu yana dahil olması
4. Space Syntax analizi kapsamında seçilen akslarda bulunması
5. Edinilen ilk haritalardan bugüne sürdürülebilir şekilde mekan izlerinin takip edilebilmesi
6. Çalışma kapsamında verilerinin elde edilebilmesi
7. Kentsel Ağ analizi için seçilen alanda bulunması

8. Eksenel hatların tanımlanabileceği alanda bulunması

Bu yapıların ise kullanımında olduğu ve bireysel olarak kişilere etkisi irdelenmiştir. Zihinsel temsilin bilişsel harita ile ifadesinde katılımcılardan ifade etmeleri istenen bölge net bir biçimde anlaşılmalı ve okunaklı biçimde ifade edilmiştir. Bunun sonucunda, her katılımcının zihnindeki imgeler hiyerarşik bütünler halinde konumsal olarak haritalara yansıtılmıştır. Bu aşamada, görselleştirme yeteneğinden çok, soyutlama etken olmuştur. Soyutlama yapılırken; plan, görünüş ve kesitin yanı sıra perspektif gibi mimari temsil biçimlerinin birlikte organizasyonundan da yararlanılacaktır. Seçilen alanlardaki seçili binaların kullanıcıları tarafından uygulanacak olabilmesi; kullanıcıların kurum kimliği ve mekan belleği oluşturmuş olması ve literatüre göre 20-30 yıl aralığı ile bulunması (mekan belleği oluşması için gerekli süre 20-30 yıl olarak belirlenmektedir (Lynch, 1960)). Mekanın soyutlanması ve yapının yer değiştirdiği alandaki konumunu tanımlamalıdır. Anket çalışması ile elde edilmesi istenen veriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Bireylerin mekandaki odak noktası ve merkez tanımı
- Başkent kavramının mekandaki izleri tanımı
- Yapı bazlı özgün başkent yapısı analizi
- Ankara merkez değişimi (bölgelerin belirlenmesi)
- Yer seçiminde etkili olan sebepler
- Başkent yapılarında yer seçimi önemi
- Belirlenen aksların kullanım sıklığı
- Belirlenen aksların kullanım sebepleri
- Yer seçiminde başkent yapılarına yakın/uzak olma talepleri
- İstihdam alanlarının başkent yapıları ile ilişkisi

Anketler ile elde edilen başkent yapılarının mekan kurgusu ile kişilerin mekandaki izlerinin yoğunlukları, kullanım sıklıkları ve merkez algısı da aynı doğrultuda değişimi; başkent yapılarının mekanda yer seçimleri ile de güçlü bir ilişki içerisinde olduğu; Başkente özgü yapıların değeri ve çevreye etkisi tüm kenti ve daha da kapsamlı olarak tüm ülkedeki ekonomik dengeleri etkilediği görülmektedir.

Başkent yapıları ya da özgün dönem yapıları olarak tanımlama yapılmak istendiğinde ise % 43,2 oranında hükümet kartiyesi alanı; % 38,4 oranında Kızılay meydanı ve % 19,8 oranında ise meclis binalarının bulunduğu alan olarak vurgulanmıştır. Bireylere 1923 yılından bugüne merkez değişimi öngörüldüğüne dair % 56,8 oranında Kızılay-Ulus aksının değişmediği; % 34,3 ise özgün yapılarla ek yapıların yapılması ile alanın tek merkezde değil yayılma göstererek yerleşimlere açıldığı tespit edilmiştir.

Anket çalışmasında yer seçiminde geçerli sebepler sorulduğunda ise; % 56,3 oranında başkent aksı olarak nitelendirilen alana-istihdam alanına yakınlık % 67,3 oranında; % 38,2 oranında ise konut sahipliği alanlarının olduğu öne çıkmıştır. Alanların öne çıkması ile belirlenen ana aksın ve planda belirtilen çanak bölgenin kullanımı merkez bölgesi olarak ise % 56,3 oranında betimlenmiştir. Bireyler istihdam ve konut alanları arasındaki bölgeye merkez alanı tanımı yapmış olup yerleşim seçimlerini de bu doğrultuda yapmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kent yerleşimlerinin geçmişe dayanan varlıklarından söz edebilmek için öncelikle devlet kurgusunun tarih içerisinde tamamlanması ve yönetim erklerinden söz edilmesi gerekmektedir. Kentlerin devlet olgusu kazanımı ise örgütlü iş gücü, siyasi otorite, ekonomik olgunluk ve kültürel birikimler sonucu oluşmaktadır. Devletleşme süreci tamamlanması zaman almak ile birlikte nüfus

artışının doğru politika ile yönlendirilmesi gerekmektedir. Başkent olan kentler ülkelerin siyasi, ekonomik ve tarihi süreçlerine tanık olan ve değişim döngülerinde her zaman için ülke çapında ilk yapılan planlar doğrultusunda gelişen kentlerdir. Tüm ülkeyi plan kararları etkilemesi yönünden çok önemli bir yer tutmaktadır ve başkent olan kentler öncü kentler olarak tarihte yerini almış olup kritik çerçevelerde ele alınmaktadır.

Ele alınan çalışma Ankara üzerinden detaylandırılacak olsa da Başkentlik; merkezilik kavramları irdelenmiştir. Başkentlik süreci bir değişim ve gelişim sürecidir ve tüm olgularla irdelenmiş, mekâna kazanımları veya kaybettirdikleri gözlenmiştir. Başkent olan kentlerin planlaması yapılırken özgün ve daha kapsamlı olması gerekmektedir. Başkentler gelecek öngörülerek ülkede yer seçmekle birlikte siyasi çerçevede yönelmektedir. Yapılacak olan tüm yasal çerçevedeki kurum ve kuruluşlar sistemsel ilerleme kaydetmekte olup sistem temelinde sağlam kararlar ile ilerlemelidir. Oluşacak tüm mekânsal kurgu diğer kentler dışında başkent olan kent için özel ve kapsamlı olmalıdır. Kentin mekânsal dağılımı ise yapılacak planlar neticesinde şekillenecektir ve başkente özgü yapılar kentteki kurguda önem arz etmemektedir. Bu yapılar başkent için en önemli var oluş sebepleri arasında yer alması ile birlikte 1923'ten bu yana gelişen Ankara için sürdürülebilirliğini devam ettiren yapılar planlamada önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan saha çalışması mekanın başkent olgusu ile ne kadar algılandığını göstermektedir. Anket çalışması ile mekan kullanıcıları % 82,3 oranında aynı alanlarda merkez kavramını tanımlamış olup (Kızılay-Ulus aksı); 1923 ve 1930 yılları arasında merkez değişiminin bulunduğunu ise % 75,3 oranında olduğu görülmektedir. Her bir kavramın mekanda gösteriminin ve bireylerdeki algısının güçlü olması ise doğru planlama çalışmaları sonuçlarında mümkün olmuştur. Mekanda karakter bölgeleri Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana gelişmiş olup % 86,5 oranı ile karakter bölgelerini başkent yapılarının olduğu alanlar olarak tanımlayan bireylerin aynı alanları merkez olarak da gözlemlemiştir (% 56,5).

Planlama sürecinde etken birden çok adım olmakla birlikte özgün yapılar olan başkent fonksiyonları ve etkileri tüm ülkede tekil olması sebebiyle planlamada öne çıkan özel tanımlama, kısıt ve lejant gerektiren bölgeler belirlenmeli ve kısıtları plan notlarında hazırlanmalıdır. Bu yapılar sadece yapı strüktürü açısından değil konumu ve çevreye değer etkisi açısından önem arz etmektedir ve başkent olan kent değeri değişken olan; özgün yapılarla çevreye sinerji değeri katan alanlar kazandıracığından kentteki değer haritasının oluşumunda çok büyük önem taşımaktadır.

Başkente özgü yapıların değeri ve çevreye etkisi tüm kenti ve daha da kapsamlı olarak tüm ülkedeki ekonomik dengeleri etkilemektedir. Yapılar kentteki planda önem arz etmektedir ve bu doğrultuda tüm planlar başkentte yönelimi tetiklemelidir. Büyük ölçekte planlama yapılırken değer etkisi düşünülmelidir ve başkent yapıları değer etkisi ele alınarak ayrı ayrı göz önüne alınmalıdır. Başkent yapıları mevcut bulunduğu alanda değer değişimi oluşturmakta ve bu çalışma Cumhuriyet döneminden bu yana Ankara'daki yapıların yer değişimini tespit etmek, merkezîyet aksının konumunun farklılaşması ve özgün başkent yapılarının bu sürece yaptığı etkiyi incelemekte ön bir çalışma oluşturmuştur.

Çalışma başkente özgü yapıları ele alarak yıllar süren değişiminin mekândaki yansımaları, nedenlerini ve tüm plan süreçlerinin dâhilindeki sürdürülebilirliği ele almıştır ve Ankara'daki yıllara bağlı olarak değişen bu mekânsal altyapı, makroform tabakası ve değer etkisini tespit etmek için altlık oluşturmuştur. Süregelen çalışmada başkente özgü yapıların Cumhuriyet öncesi/sonrası ve güncel başkent yapıları ile kıyaslaması yapılmalıdır. Bu yapıların dönemsel olarak dağılımı yapılmalı ve her bir dönemden özgün yapılar seçilerek yapı değeri ve çevreye etkisi tespit edilmelidir. Bu

tespit sonucu ve başkente özgü fonksiyonların önemi ortaya çıkacaktır ve kentteki arz/talep dengesine etkisi görülerek plan kararlarının bu değişimi önlemesi ya da kısıtlaması açısından önemi vurgulanacaktır.

Yıllarca süre gelen Başkent yapıları başkente dair alanlarda ortaya çıkan değişikliklerde ve itirazlarda fonksiyonlara dair boşluklara neden olup; herhangi bir kısıtlama olmadığından tartışma konusu olmaktadır. Geçmişteki kısıtlamalar ve örnekler; başka ülkelerin başkentlerindeki işleyiş emsal teşkil etmek üzere faydalanıldığında; Başkente dair alanların ayrımlara gidilmesi gerektiğini ve bunu diğer ülke başkentlerindeki fonksiyonlar ve yasal yönetsel çerçeve ile kıyaslayarak ilerletmek açısından bu çalışma altlık oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Arendt, H. (2000). *İnsanlık Durumu*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek: Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Bayraktar, A. (1992). *Le Corbusier'in Bir Şehir Planı Önerisi*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Benhabib, S. (2012). *Kamu Alanı Modelleri. Cogito: Kent ve Kültürü*. 8 (6). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Claessen, H.J., & Skalnik, P. (1993). *Erken Devlet*. İmge Kitapevi Yayınları. Ankara.
- Dinçer, A. (1980). *Konut Önemlidir, Ama Tek Başına Bir Hedef Değildir*. İmge Kitapevi Yayınları. Ankara.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Habermas, J. (2003). *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Harvey, D. (1989). *The Urban Experience*. John Hopkins University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Blackwell Publishers. London.
- Lloyd, R. (2000). *Self-Organized Cognitive Maps. Professional Geographers*. 52 (3). 517-531.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. MIT Press.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. Kanat Kitap. İstanbul.
- Smith, P. (2005). *Kültürel Kuram*. Babil Yayınları. İstanbul.
- Şenyapılı, T. (2004). *Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü (1923-1960)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tankut, G. (1990). *Bir Başkent'in İmarı Ankara: 1929-1939*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara.
- Tekeli, İ. (2003). *Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek*. Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler. YTÜ Basın Yayın Merkezi. İstanbul.
- Ülkeryıldız, E., Durmuş, A., Z., & Akış, T. (2009). Öğrenci Zihin Haritalarında Kente İlişkin Deneyimle Değişen Çevre Algısı. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 11(1). 72-82.
- Vale, L. J. (1992). *Architecture, Power and National Identity*. Yale University Press. New Haven. Londra.
- Varol, Ç., Sat, A., Yenigül, B., & Üçer, A. (2019). *Başkent'in Meydanı Kızılay'ın Dönüşüm Öyküsü*. Yapı Kredi Yayınları. Ankara.
- Wittfogel, K. A. (1957). *Oriental Despotizm: A Comparative Study of Total Power*. Yale University Press.
- Yavuz, F. (1980). *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*. AÜSBF Yayınları. Ankara.